

Vācu dabaspētnieku akadēmija *Leopoldina* un LU Medicīnas fakultāte

Academy of Sciences Leopoldina and the University of Latvia Faculty of Medicine

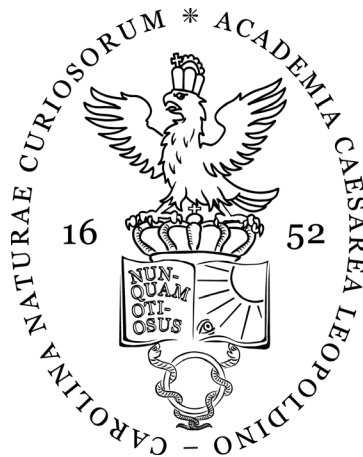
Arnis Vīksna

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs
E-pasts: arnis.viksna@mvm.lv

Vācu dabaspētnieku akadēmijas *Leopoldina* (dib. 1652) locekļi ir 13 ar Latviju saistīti zinātnieki, starp viņiem trīs LU Medicīnas fakultātes mācībspēki: farmakologs Cēzars Amslers (1881–1965), tiesu mediķis Ferdinands Neireiters (1893–1945) un patologanatoms Romans Adelheims (1881–1938).

Atslēgvārdi: akadēmija *Leopoldina*, LU Medicīnas fakultāte.

Leopoldina ir vecākā no eksistējošām dabaszinātņu akadēmijām pasaulē. To 1652. gada 1. janvārī Šverinā dibinājuši četri ārsti kā *Academia Naturae Curiosorum*, kas pēcāk nosaukta Sv. Romas Impērijas ķeizara Leopolda I (1640–1705) vārdā. Sākotnēji akadēmijas locekļa uzdevums bija aprakstīt kādu augu, dzīvnieku vai minerālu un noteikt tā izmantošanu ārstniecībā. Pakāpeniski *Leopoldina* izveidojās un nostiprinājās par dabaspētnieciskas un medicīniskas ievirzes zinātnieku biedrību vācvalodīgā teritorijā un telpā jeb tagadējā Vācijā, Austrijā, Šveicē un citur.

1. attēls. Akadēmijas *Leopoldina* emblēma ar devīzi, kas aicina neslinkot

Leopoldina gaita liecina, ka akadēmijas pirmie statūti pieņemti 1662. gadā, 1670. gadā tā sākusī izdot pasaulē pirmo dabaszinātņu un medicīnas žurnālu un 1671. gadā – enciklopēdijas pirmo no iecerētajiem 50 sējumiem. Ar 1686. gadu sākās akadēmijas klejojuma gadi, kad tā mainīja mājvietu uz Nirnbergu, tālāk uz Augsburgu, Erfurti, Jēnu, Drēzdeni, Bonnu utt. 1731. gadā tika nodibināta akadēmijas bibliotēka, bet 1872. gadā, darbībai paplašinoties, *Leopoldina* sadalījās sekcijās. Kopš 1878. gada akadēmijas pastāvīgā mītne atrodas Hallē. Kad 1952. gadā *Leopoldina* atzīmēja 300 gadu jubileju, tā guva oficiālu VDR atzinību. Savukārt VFR zinātnieku *Leopoldina* grupa no 1955. gada darbojās Šveinfurtē. Pēc abu Vācijas valstu apvienošanās 1990. gadā norisa arī *Leopoldina* atkalapvienošanās. 2008. gadā tai piešķirts Nacionālās akadēmijas statuss, veidojot trio kopā ar Berlīnes jeb Brandenburgas ZA un Vācu tehnisko ZA.

Akadēmijas *Leopoldina* struktūru veido četras klases, kas tālāk sadalās 28 sekcijās.

- I. Matemātika, dabas un tehniskās zinātnes, 6 sekcijas.
- II. Dzīvības zinātnes, 7 sekcijas, tostarp Ģenētika, Mikrobioloģija, Bioķīmija.
- III. Medicīna, 9 sekcijas:
 1. Anatomija. Antropoloģija.
 2. Patoloģija. Tiesu medicīna.
 3. Internā medicīna. Dermatoloģija.
 4. Ķirurģija. Ortopēdija. Anestezioloģija.
 5. Ginekoloģija. Pediatrija.
 6. Neurozinātnes.
 7. Oftalmoloģija. Otorinolaringoloģija. Stomatoloģija.
 8. Radioloģija.
 9. Veterinārmedicīna.
- IV. Gara un sociālās zinātnes, etoloģija, 6 sekcijas, tostarp Zinātņu un medicīnas vēsture.

Leopoldina (pēc 2016. gada datiem) aptver 1563 locekļus, bet pavisam kopš 1652. gada – 7628, tostarp 178 Nobela prēmijas laureātus [1].

Latviju un tagadējās Latvijas teritoriju (te dzimuši vai strādājuši) akadēmijā *Leopoldina* pārstāv trīspadsmit zinātnieki (tab.).

Latvijas pārstāvniecībā akadēmijā *Leopoldina* dominē mediķi, kuru ir seši. Pirmais ir Johans Bernhards fon Fišers (*Fischer*) no savulaik ietekmīgās zinātnieku un literātu Fišeru dzimtas, kas Rīgā ienākusi no Lībekas. Viņš izglītojies četrās universitātēs, doktora darbu par māniju aizstāvējis Leidenē, kas tolaik bija Eiropas medicīnas centrs, zināšanas papildinājis Anglijā un Francijā. Atgriezies Rīgā, viņš veidoja sekmīgu karjeru, ieņēma pilsētas fiziķa (ārsta administratora) amatu, konsultēja Kurzemes hercogieni Annu, kas, kļuvusi par Krievijas ķeizarieni, aicināja Fišeru sev līdzī uz Pēterburgu, kur viņš kļuva par valsts arhiatru jeb mūsdienu izpratnē par veselības ministru, reformēja medicīnas dienestu, īpašu vērību veltot sistemātiskai kara ārstu sagatavošanai, izvērta un uzlaboja hospitāļu un aptieku darbu, publicēja pētījumus par gerontoloģiju, drudzi, cingu, melanholiju u. c. Atgriezies Rīgā, Fišers savā muižā Purvciemā racionalizēja lauksaimniecību (t. s. krievu lauki), dzejoja un tulkoja [2].

Tabula

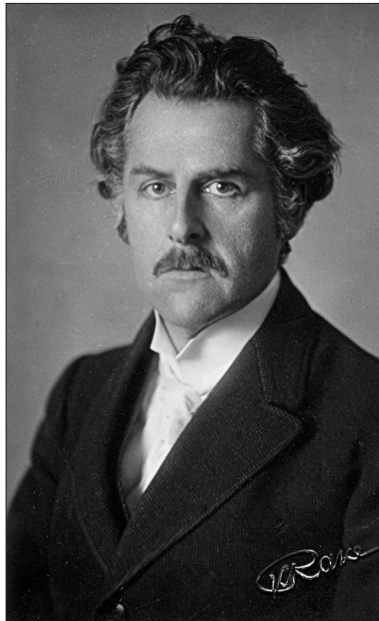
Leopoldina akadēmiķi, kas saistīti ar Latviju, ievēlēšanas gadu secībā

Nr.	Gads	Vārds, uzvārds, dzīves laiks	Specialitāte, piezīmes
1.	1736	Johans Bernhards fon Fišers (1685–1772)	Ārsts Rīgā, Krievijas Impērijas arhiatrs
2.	1781	Johans Jakobs Ferbers (1743–1790)	Zviedru ģeologs, <i>Academia Petrina</i> profesors
3.	1818	Kristiāns Heinrihs Panders (1794–1865)	Paleontologs Carnikavā, Pēterburgas ZA loceklis
4.	1908	Oto Vilhelms Tilo (1848–1917)	Ortopēds un biomehāniķis Rīgā
5.	1924	Embriks Strands (1876–1947)	Norvēģu zoologs, LU profesors
6.	1932	Vilhelms Ostvalds (1853–1932)	Ķīmiķis, RPI profesors, Nobela prēmijas laureāts
7.	1933	Cēzars Amslers (1881–1965)	Farmakologs, LU profesors
8.	1933	Ernsts Krauss (1889–1970)	Vācu ģeologs, LU profesors
9.	1933	Ferdinands Neireiters (1893–1945)	Tiesu mediķis, LU vecākais docents
10.	1938	Romans Adelheims (1881–1938)	Patologanatoms, LU profesors
11.	1940	Valters Kikuts (1896–1968)	Farmakologs, ķīmijterapeits, dzimis Rīgā
12.	1972	Solomons Hillers (1915–1975)	Ķīmiķis, LZA akadēmiķis (ievēlēts VDR zonā)
13.	1994	Jānis Stradiņš (*1933)	Zinātņu un medicīnas vēsturnieks, LZA akadēmiķis

Oto Vilhelms Tilo (*Thilo*), kas dzimis un miris Rīgā, nodzīvoja ārēji necilu mūžu, pēc Tērbatas universitātes pabeigšanas laimīgas sakritības pēc, pavadot kādu slimnieku, apceļoja Eiropu un Tuvos Austrumus, atgriezies Tērbatā, aizstāvēja disertāciju par Nīlas zivju spuru darbības mehānismu. Turpmāk viņš bija privāti praktizējošs ārsts un ortopēdijas iestādes vadītājs (Rīgā), kas savas intereses realizēja vietējā dabaspētnieku biedrībā. Tilo pētīja dažādu dzīvnieku uzbūvi, īpaši zivis, skaidrojot to locekļu un orgānu darbības mehāniku (piemēram, gaisa maiši putniem un peldpūšļi zivīm), konstruēja asprātīgus modeļus dzīvnieku valsts kinematikā, interesējās par salīdzināmo anatomiju. Lai arī laikabiedru mazievēroti, šo pētījumu nozīmīgums tika apjausts 20. gadsimtā, kad biomehānika izveidojās par patstāvīgu zinātnes nozari, kuras pamatlicēju pulkā nu bija ārēji klusais un nemanāmais Rīgas ārsts Tilo [3].

Savukārt Valters Kikuts (*Kikuth*), kas dzimis Rīgā ārsta ģimenē, doktora disertāciju aizstāvēja Hamburgā un visu mūžu strādāja Vācijā vairākās universitātēs un pētniecības iestādēs par ķīmijterapijas, tropu medicīnas un higiēnas, malārijas, izsitumtīfa, silikozes, virusoloģijas, infekciju slimību vēstures u. c. jautājumiem, bija medikamentu atēbrīna un rezohīna līdzatklājējs. Par sasniegumiem zinātnē Kikuts apbalvots ar Paula Ērliha zelta medaļu u. c., tika ievēlēts vairākās akadēmijās [4].

No sešiem Latvijas mediķiem puse jeb trīs ir saistīti ar LU Medicīnas fakultāti, turklāt šie trīs ir arī no pieciem LU mācībspēkiem, kas reprezentēti *Leopoldina*, tātad augsts mediķu īpatsvars.

2. attēls. Cēzars Amslers. K. Rakes foto

Visievērojamākais no viņiem ir tagad pie mums pilnīgi un galīgi nepiedodami aizmirstais **Cēzars Amslers** (*Amsler*). Viņš dzimis 1881. gada 15. aprīlī viesnīcnieka ģimenē Šincnahā, Ārgavas kantonā, Šveicē. Pēc Ārgavas ģimnāzijas beigšanas no 1902. līdz 1904. gadam sākumā studējis tieslietas Cīrihē un Minhenē, pēc tam medicīnu Bāzelē, 1906. gadā Ženēvā, tad atkal Bāzelē, tās pabeidzot 1910. gadā, bet 1911. gada 23. jūlijā turpat aizstāvējis *Dr. med.* disertāciju *Klinische, bakteriologische und experimentelle Studie über die Conjunctivitis cruposa* (Bāzelē iegūtais grāds 1923. gada 25. aprīlī tika pielīdzināts LU *Dr. med.* grādam).

Akadēmiskā karjera C. Amsleram veidojās Bāzeles universitātes Patoloģijas institūta asistenta statusā no 1910. līdz 1912. gadam, vienu gadu viņš strādāja pie Nobela prēmijas laureāta Paula Ērliha (1854–1915) Frankfurtē pie Mainas, 1913. un 1914. gadā bija pētnieks Minhenē, pēc tam Jēnas universitātes asistents patoloģiskajā anatomijā 1914. un 1915. gadā. Stabilāks posms iestājās pēc 1915. gada, kad C. Amslers kļuva par Vīnes universitātes Farmakoloģijas institūta pētnieku, asistentu 1918. gadā un privātdocentu 1921. gadā. Tātad jaunībā viņam laimējās apgūt plašākus Eiropas zinātnes apvāršņus, bet viņa šefs Vīnē profesors Hanss Horsts Meiers (1853–1929) bija piepulcināts Eiropas ievērojamākajiem farmakologiem. Te vērts piezīmēt, ka H. H. Meiers savukārt bija Latvijā dzimušā un par latvieti uzskatītā viena no eksperimentālās farmakoloģijas pamatlicējiem un ļoti plašas zinātniskās skolas izveidotāja (120 profesoru Eiropā un Amerikā!) Osvalda Šmīdeberga (1838–1921) audzēknis. Tātad C. Amslers būtu uzskatāms par O. Šmīdeberga *zinātnisko mazdēlu*, un it kā tēlaina kļūst atgriešanās senča dzimtenē, bet gluži saprotama LU *Dr. honoris causa* grāda piešķiršana H. H. Meieram 1924. gadā starp pirmajiem ar šo grādu pie mums pagodinātajiem.

Bet pa to laiku 1919. gadā bija nodibināta LU Medicīnas fakultāte, kurai darbības sekmīgai izvēšanai sākumā ļoti trūka teorētisko priekšmetu docētāju, un viņus lielākoties nācās pieaicināt no ārvalstīm. Pagaidu risinājuma variantā farmakoloģijas kā blakuspriekšmeta docēšana no 1920. gada 5. septembra līdz 1922. gada 1. jūlijam tika uzticēta Vispārīgās patoloģijas institūta vadītājam profesoram Ernestam Paukulim (1872–1941), kas bija Tērbatas Veterinārā institūta audzēknis un profesors.

Par Farmakoloģijas institūta vadītāju un profesoru 1921. gada 5. novembrī, atzīstot viņa akadēmiskā darba pieredzi, tika ievēlēts Vīnes universitātes privātdocents Hanss Cēzars Amslers, kas Rīgā ieradās 1922. gada 28. aprīlī, iestājkciju nolāsija 17. septembrī un pirmo lekciju studentiem 22. septembrī [5]. Profesora C. Amslera rīcībā sākumā Fizioloģijas institūtā anatomikumā Kronvalda bulvārī 9 tika nodota “viena vienīga maza istabiņa, kur knapi ievietojas galds un pāris krēslu”, bet 1926. gadā Farmakoloģijas institūts pārcēlās uz Veterinārmedicīnas fakultātes brīvajām blakus telpām turpat anatomikuma pagalma ēkā. Institūta rīcībā nu bija sešas istabas, kas tika apgādātas ar nepieciešamo inventāru un ierīcēm praktiskiem un eksperimentāliem darbiem. Studentiem tika sagādāts hektografēts lekciju izdevums vācu, pēc tam latviešu valodā [6].

Tādējādi profesors C. Amslers kļuva par farmakoloģijas kā patstāvīgas zinātniskas disciplīnas un augstskolas mācību priekšmeta pamatlicēju Latvijā. Viņam bija divi spējīgi audzēkņi, kas viens pēc otra aizstāvēja doktora disertāciju: 1930. gadā Eduards Rencis (1898–1962) un 1934. gadā Pēteris Vegers (1904–1991). C. Amslera vadītais Farmakoloģijas institūts bija zinātniski neparasti ražīgs un līdz 1939. gadam publicēja 120 darbus par sāpju farmakoloģiju un fizioloģiju, to vidū par iekaisuma farmakoloģiju un patoģenēzi, morfija farmakoloģiju un morfīnismu, kokaīna grupas lokālanestētisko darbību, Latvijas uzpirkstītes preparātiem un papardes ekstraktiem, fiziskām farmakoloģiskām darbībām un to mehānismu, ķīmisko kaujas vielu patoģisko fizioloģiju un klīnisko ainu, racionālu un ekonomisku ārstniecības līdzekļu parakstīšanu, kombināciju farmakoloģiju, johimbīna darbības sakaru ar veģetatīvo nervu sistēmu, skābju un sārmu darbību, eksperimentālo toksisko encefalītu [7].

Profesors C. Amslers pats līdz 1939. gadam bija publicējis 37 darbus, galvenokārt vācu zinātniskos žurnālos. Viņš bija Eiropā pazīstams, bet pie mums nepietiekami novērtēts zinātnieks, ar ko Latvija patiešām varētu lepoties. C. Amslers bija Vācu dabaspētnieku akadēmijas *Leopoldina* loceklis un šās akadēmijas Senāta loceklis, starptautiski atzīta žurnāla *Naunyn-Schmiedebergs Archiv für experimentelle Pathologie und Pharmakologie* līdzizdevējs no 1930. gada. Padomju varas laikā 1940. gadā viņš tika atlaists no darba LVU un bija spiests atgriezties dzimtajā Šveicē, bet vācu laikā vairākkārt nesekmīgi centās tikt atpakaļ Rīgā, kur 1940. gadā bija apprecējies ar Helēni Mihelsoni [8].

Maz zināms par viņa darbību pēc atgriešanās Šveicē. Cēzars Amslers miris 1965. gada 19. janvārī Harlibergā, apbedīts dzimtajā Šincnahā. Tā kā bija emigrējuši arī abi viņa spējīgākie skolnieki E. Rencis un P. Vegers, kas akadēmisko darbību turpināja VFR un ASV, pēc Otrā pasaules kara farmakoloģiju Latvijā nācās sākt atkal veidot no jauna, šoreiz palīgus meklējot Austrumos, un varbūt arī tāpēc aizmirstības putekļi pamazām pārklāja pirmskara darītāju spožo veikumu.

3. attēls. **Ferdinands Neireiters**. K. Rakes foto

Tiesu medicīnā Latvijā gan jau bija izveidojušās noteiktas tradīcijas, sākot ar 19. gs. (un attālināti pat ar 17. gs.), taču tās izpaudās galvenokārt praktiskā darbībā, veicot ekspertīzes, taču disciplīnu bija nepieciešams pacelt akadēmiskā līmenī. Starp latviešiem šādu speciālistu pagaidām trūka, bet vietējos vācbaltiešus LU Medicīnas fakultātes veidotāji lāga nevēlējās pieaicināt līdzdarboties, tāpēc atkal kandidātu nācās meklēt no ārienes, tas izrādījās gadu ziņā pavisam jauns, toties ļoti spējīgs zinātnieks.

Ferdinands Jozefs Neireiters (*Neureiter*) dzimis 1893. gada 23. jūlijā Budapeštā inženiera ģimenē. Ģimnāziju beidzis Vīnē 1912. gadā un turpat arī studējis ar Pirmā pasaules kara izraisītu pārtraukumu, kad ticis iesaukts karadienestā, bet Vīnes universitātes Medicīnas fakultāti absolvējis, kā tas tolaik pie viņiem bija pieņemts, ar *Dr. med.* grādu 1920. gada 26. jūlijā. Jau studiju pēdējā gadā F. Neireiters bija subasistents, bet no 1920. līdz 1922. gadam – asistents un prozektors profesora Albīna Haberdas (1868–1933) vadītajā Vīnes universitātes Tiesu medicīnas institūtā, tātad akadēmiskā gaisotnē jau kaut cik iejuties.

Par LU Tiesu medicīnas institūta vadītāju un vecāko docentu F. Neireiters tika ievēlēts 1922. gada 9. oktobrī un abus šos amatus saglabāja turpmākos 15 gadus līdz pat aiziešanai no darba LU. Par profesoru, lai arī godam to bija pelnījis, viņu nebija iespējams ievēlēt, jo F. Neireiteram trūka oficiāli apstiprināta LU *Dr. med.* grāda, bet centieni izlīdzināties, piešķirot viņam līdzvērtīgu LU *Dr. med. honoris causa* grādu, nāca pārāk vēlu, 1938. gadā, kad viņš jau bija pārcēlies uz darbu Vācijā.

LU Tiesu medicīnas institūts 1923. gadā ieguva mājvietu 1884. gadā atklātajā Rīgas pilsētas morgā jeb miroņu sekcijas iestādē Maskavas ielā. Institūta kanceleja

pagaidām atradās Rīgas pilsētas 1. slimnīcā, bet sekciju nodaļa un laboratorija jau minētajā pilsētas morgā, iekams tiesu psihiatrijas un kriminālantropoloģijas nodaļa – Aleksandra Augstumu slimnīcā. Tiesu medicīnas institūta kriminālbioloģijas nodaļa tika ierīkota Rīgas Centrālcietumā; tur vienreiz nedēļā institūta darbinieki izmeklēja kriminālnoziedzniekus.

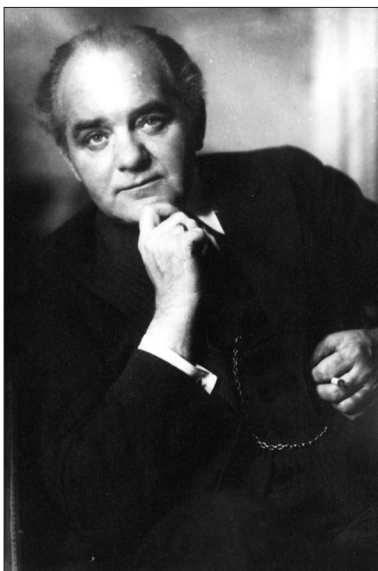
Uzceļot jaunu morga ēku līdzās iepriekšējai, Tiesu medicīnas institūts 1930. gada 15. februārī ievācās labākās telpās un pakāpeniski izveidojās par Latvijas valsts zinātniski pedagoģisko, kā arī praktiskās tiesu medicīnas metodisko centru, kas ietvēra piecas struktūrvienības: tanatoloģijas, kriminālbioloģijas un tiesu psihiatrijas nodaļa, alkoholiķu labošanas ambulatoriskais punkts un asins grupu pētīšanas laboratorija. Vecākā docenta F. Neireitera tuvākie līdzstrādnieki bija Miķelis Kārlis Veidemanis (1895–1945) un Jānis Kocers (1901–1952), kas medicīnas doktora disertāciju aizstāvēja attiecīgi 1929. un 1939. gadā patologa Makša Branta (1890–1972) vadībā, bet pats F. Neireiters vadīja psihiatra Vernera Krauļa (1904–1944) disertāciju 1932. gadā.

Tiesu medicīnas institūtā tika pētīta saindēšanās diagnostika, nāve no elektrotraumas, kritiens ūdenī no liela augstuma, cīņa ar alkoholismu, pūšļošanas kaitīgums, ārstniecības likumdošana, tiesu medicīnas vēsture un dienesta organizācija, asins grupas, kapilārmikroskopija, kriminālbioloģija. Uz institūtu F. Neireiters pārcēla arī tiesu medicīnas muzeju, ko studentu apmācībai sākotnēji 1923. gadā bija izveidojis Rīgas pilsētas 1. slimnīcā [9].

Vecākais docents F. Neireiters kā Eiropā atzīts zinātnieks tika ievēlēts Vācu dabaspētnieku akadēmijā *Leopoldina*. Rīgā viņš publicēja kādus 40 darbus, to vidū rokasgrāmatu “Tiesmedicīna un ārstu deontoloģija” ar likumu citātiem un skaidrojumiem 1931. gadā, kam bija svarīga nozīme ikdienas praktiskā darbā, kā arī instrukciju “Norādījumi par tiesas, resp., policijas obdukcijām” 1925. gadā. Citi darbi galvenokārt bija tiesu medicīnas specifiskās nozarēs, īpaši kriminālbioloģijā, bet arī par latviešu tautas medicīnu, pūšļošanu, medicīnas vēsturi. Ātri iemācījies latviešu valodu, F. Neireiters lieliski iejutās latviskā vidē, tulkoja vācu valodā latviešu rakstnieku darbus (īpaši Rūdolfu Blaumani), analizēja latvju dainas no savas specialitātes viedokļa, bet jautrā rakstura dēļ bija ļoti iemīļots studentu vidū [10].

Pārcēlies uz darbu Vācijā, no 1937. līdz 1939. gadam F. Neireiters veica administratīvus pienākumus Berlīnē, pēc tam bija Hamburgas un no 1941. gada Strasburgas universitātes Tiesu medicīnas katedras vadītājs (līdz 1944. gadam). 1940. gadā Berlīnē viņš kopā ar līdzautoriem publicēja kapitālu rokasgrāmatu *Handwörterbuch der gerichtlichen Medizin und naturwissenschaftlichen Kriminalistik*. Miris 1946. gada 7. jūnijā Pēterstāles kūrortā Švarevaldē, Vācijā.

Līdzīgi farmakoloģijai, arī šai gadījumā LU bija noslēdzies noteikts cikls, jo F. Neireitera mantinieks Tiesu medicīnas institūta vadībā profesors M. K. Veidemanis nomira kara beigās Kurzemē, savukārt J. Kocers – drīz pēc kara ASV. Un atkal nācās sākt no jauna, turklāt pēckara posms Latvijas tiesu medicīnai bija īpaši nelabvēlīgs sakarā ar profesores Elizabetes Jakovļevas (1892–1955) arestu, biežām vadītāju maiņām vai pat to trūkumu.

4. attēls. Romans Adelheims

Trešais no LU Medicīnas fakultātes mācībspēkiem **Romans Augusts Adelheims** (*Adelheim*) par akadēmijas *Leopoldina* locekli tika ievēlēts neilgi pirms pēkšņās nāves, turklāt, atšķirā no diviem iepriekšējiem, bija vietējas izcelsmes vācbaltietis, kas labi iejutās latviskā vidē. Viņš dzimis 1881. gada 2.(14.) augustā Rēvelē (Tallinā) advokāta ģimenē un pēc vietējās Nikolaja ģimnāzijas beigšanas no 1901. gada studēja medicīnu Tērbatas universitātē, jau trešajā studiju gadā saņemot zelta medaļu par pirmo pētījumu. Kad 1905. gada nekārtību laikā universitāti slēdza, R. Adelheims studijas turpināja Bāzelē, pēc tam atgriezās Tērbatā un ārsta diplomu saņēma 1907. gadā. Zinātnisko karjeru viņš sāka 1908. gadā kā Tērbatas universitātes Patoloģijas institūta prozektora ārstata palīgs profesora Vjačeslava Afanasjeva (1859–1942) vadībā, bet zināšanas pilnīgoja Minhenē, Greifsvaldē, Berlīnē un Pēterburgā. Sasniedzis noteiktu brieduma pakāpi, 1913. gadā viņš devās uz Rīgu un sāka patstāvīga darba gaitas.

Rīgas pilsētas 1. slimnīcā prozektūra bija izveidota 1883. gadā [11] un Rīgas pilsētas 2. slimnīcā – 1913. gadā [12]. Abas laika gaitā kļuva par apmācības bāzi medicīnas studentiem un ārstiem. Patoloģiskās anatomijas dienestu Rīgā izveidoja Hanss Kranhalss (1853–1910), bet par tās kā akadēmiska mācību priekšmeta pamatlicēju Latvijā kļuva R. Adelheims, kura darbība bija saistīta ar abām lielākajām slimnīcām. 1913. gadā viņš tika iecelts par Rīgas pilsētas 2. slimnīcas prozektūras vadītāju un 1914. gadā turpat izveidoja pirmo Pastēra staciju (institūtu) Baltijā. Pēc 2. slimnīcas slēgšanas, izcietis trīs mēnešus lielinieku cietumā 1919. gadā [13], viņš pārcēlās darbā uz Rīgas pilsētas 1. slimnīcu. Līdztekus viņš bija Rīgas pilsētas bērnu slimnīcas un vairāku citu ārstniecības iestāžu prozektors.

Atzīts par piemērotu un uzaicināts darbā LU Medicīnas fakultātē, R. Adelheims pirmo parauglekciju nolasīja 1920. gada 27. septembrī un iestājkciju 5. decembrī,

pēc tam tika ievēlēts par docenta v. i. un viņam uzticēta Patoloģiskās anatomijas institūta vadība. R. Adelheims bija fakultātē pirmais, kas 1923. gada 30. septembrī aizstāvēja *Dr. med.* disertāciju, tās temats: *Beiträge zur pathologischen Anatomie und Pathogenese der Kampfgasvergiftung*. Pēc tam 1923. gadā viņš tika ievēlēts par vecāko docentu un 1925. gadā par profesoru.

Patoloģiskās anatomijas institūta darbības sākums bija vairāk nekā pieticīgs, jo R. Adelheima rīcībā tika nodota “vecā maza mājiņa ar trim istabām”. 1921. gadā institūtam viņš bija ieguvis pusi barakas 1. slimnīcā: lielāku istabu auditorijai un praktiskiem darbiem, mazākas istabas laboratorijai, patoloģijas muzejam un bibliotēkai, iegādājies studentu apmācībai 20 mikroskopus, mikrotomu, 200 grāmatu. Tuvākie profesora R. Adelheima līdzstrādnieki institūtā bija Maksis Brants un Jānis Alfrēds Kaktiņš (1892–1955). Vairumam fakultātes klīniku pārceļoties uz Rīgas pilsētas 2. slimnīcu 1928. gadā, tām sekoja Patoloģiskās anatomijas institūts, iemītinoties prozektūras ēkā, kas pirms tam bija pārbūvēta un pielāgota studentu apmācībai, ierīkojot nelielu auditoriju, kā arī laboratorijas un citas nepieciešamās telpas [14].

Profesora R. Adelheima zinātniskā darbība aptvēra trīs pamatvirzienus: infekcijas slimību, encefālīta un vēža patoloģijas pētniecība. Savā doktora darbā viņš aplūkoja Pirmā pasaules karā lietot sāktu indīgo kaujasgāzu izraisīto organisma pārmaiņu patoloģisko anatomiju un patoģenēzi, bet 1938. gadā kopā ar Eduardu Renci publicēja monogrāfiju “Ķīmiskās kaujas vielas un aizsardzība pret tām”. No aptuveni simt R. Adelheima publikācijām liela daļa ir par infekcijas slimību izraisītu patoloģiju, aplūkojot difteriju, vēdertīfu, izsitumu tīfu, trakumsērgu, gripu, bakas un holeru. Kopā ar Farmakoloģijas institūta direktoru profesoru Cēzaru Amsleru viņš analizēja eksperimentālo toksisko encefālītu. R. Adelheims pētīja primāro aknu vēzi un aknu cirozi, kā arī ādas sarkomu, prostatas un dzemdes karcinomu. Pirmais Latvijā R. Adelheims pievērsās ģeogrāfiskajai patoloģijai, aplūkojot kākšļa, žultsakmeņu un aknu cirozes teritoriālo izplatību. Daži viņa darbi ir par sanitāro statistiku un demogrāfiju, kur Pirmā pasaules karš izraisīja lielas pārmaiņas. Profesora vadībā doktora disertācijas sagatavoja M. Brants un Vladimirs Nikolajevs (1903–1975), kuru interesēja aknu un smadzeņu attiecības [15].

Starptautisku atzinību R. Adelheimam atnesa ievēlēšana par Vācu dabaspētnieku akadēmijas *Leopoldina* locekli 1938. gadā. Drīz pēc tam viņš gāja bojā kā zinātnes upuris ar zibenīgu sepsi pēc nejaušas inficēšanās darbā. Miris 1938. gada 7. novembrī Rīgā, apbedīts Lielajos kapos (apbedījuma vieta nav saglabājusies) [16].

Profesora R. Adelheima vietā 1938. gadā stājās viņa tuvākais skolnieks docents M. Brants, taču jau nākamā gadā aizbrauca uz Vāciju un pēc kara bija Berlīnes (Rietumberlīnes) Brīvās universitātes profesors un atzīts eksperts padomju medicīnas jautājumos. Pēc tam nāca otrs R. Adelheima audzēknis ārkārtas profesors J. A. Kaktiņš, kas savukārt pēc kara strādāja ASV. Līdzīgi devās arī abi viņa asistenti Jānis Sīka (1914–1982), kas vēlāk bija profesors Ņujorkā, un Monika Zirne (1909–1997).

Un atkal bija jāsāk no jauna. Tā sagruva iecere veidot trīs lieliskas zinātniskās skolas Latvijā, kuras vadītu Eiropā atzīti zinātnieki, bet tāda jau ir laika gaita – atdzimt un vēlreiz atdzimt no jauna, neraugoties uz laikmeta vējiem, šķēršļiem un pretestību.

VĒRES

1. Pieejams: <https://www.leopoldina.org/de>.
2. Brennsohn I. *Die Aerzte Livlands*. Mitau, 1905, S. 160–161; Stradiņš J., Vīksna A. Ārsts un lauksaimnieks Johans Bernhards Fišers trīssimt gadu jubilejā. *Veselība*, 1985, Nr. 12, 25.–27. lpp.; Stradiņš J. *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā*. Rīga, 2009, 193.–195. lpp.
3. Brennsohn I. *Die Aerzte Livlands*. Mitau, 1905, S. 395, 396; Taube E. Dr. med. Otto Thilo. *Korrespondenzblatt des Natur-Forscher-Vereins zu Riga*. Rīga, 1924, Bd. 58, S. 1, 2; Vīksna A. *Pa ārstu takām*. Rīga, 1990, 26.–27. lpp.; Янсон Х. А. Становление биомеханики в Латвии. *Становление науки и научных коллективов Прибалтики*. Рига, 1985, с. 244–247.
4. *Deutschbaltisches biographisches Lexikon. 1710–1960*. Köln, Wien, 1970, S. 381, 382.
5. Rencis E. LU Farmakoloģijas institūta pirmie 10 gadi. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, 1932, Nr. 7, 408.–428. lpp.
6. Amslers C. *Farmakoloģija. Farmakodinamika, toksikoloģija un medicīniskā receptūra*. Pēc C. Amslera lekcijām sastādījis E. Rencis. Rīga, 1924. 348 lpp. Rokraksta kserokopija.
7. *Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939*. Rīga, 1939, 1. d., 635. lpp.
8. Latvijas Valsts vēstures arhīvs [LVVA], 7427. f., 13. apr., 48. l.; *Latvijas Universitāte. 1919–1929*. Rīga, 1929, 453.–456. lpp.; *Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939*. Rīga, 1939, 2. d., 404.–406. lpp.
9. *Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939*. Rīga, 1939, 1. d., 644. lpp.; Bērziņš U., Volksons V. Ferdinands Neireiters. *Acta medico-historica Rigensia*. Rīga, 1997, 3. sēj., 233.–236. lpp.; Vīksna A. Medicīnas muzeji Latvijas Universitātē. *LU Raksti. 639. sēj.* Rīga, 2001, 277.–284. lpp.
10. LVVA, 7427. f., 13. apr., 1211. l.; *Latvijas Universitāte. 1919–1929*. Rīga, 1929, 478.–479. lpp.; *Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939*. Rīga, 1939, 2. d., 430. lpp.
11. Kranhals H. Bericht über die im Leichenhause des Rigaschen Stadt-Krankenhauses von 1886–1896 ausgeführten Sectionen. *Ärztliche Bericht des Rigaschen Stadt-Krankenhauses für die 10 Jahre von 1886 bis 1896*. Riga, 1897, S. 329–335; Апсе Э. М. 70 лет патолого-анатомического отделения 1-й рижской городской клинической больницы. *Труды Первой рижской городской клинической больницы*. Рига, 1957, с. 377–385.
12. LVVA, 2781. f., 1. apr., 135. l., 2. lр.; *Краткий обзор деятельности Рижской городской управы за 1914 г.* Рига, 1915, с. 139–154.
13. Ferber G. *Die Geschichte der deutsch-lettischen Beziehungen im Fachgebiet der Pathologie*. Bochum, 1997, S. 68.
14. Feldmane L., Skudra M. Patologanatomijas attīstība. *Stradiņa slimnīca. Rakstu vainags deviņdesmitgadē*. Rīga, 2000, 159.–167. lpp.
15. *Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939*. Rīga, 1939, 1. d., 636.–637. lpp.
16. LVVA, 2782. f., 4. apr., 34. l.; 7427. f., 13. apr., 24. l.; *Latvijas Universitāte. 1919–1929*. Rīga, 1929, 448.–449. lpp.; Brennsohn I. *Die Aerzte Estlands* .. Riga, 1922, S. 413, 414; *Album Estonorum*. Tallinn, 1939, Nr. 1082; Gordjušina V., Skudra M., Vīksna A. Profesors Romāns Adelheims un patoloģiskās anatomijas attīstība Latvijas Universitātē. *LU Raksti. 661. sēj.* Rīga, 2004, 162.–167. lpp.; Ильинский С. П. Р. Адельгейм. *Вопросы частной патологии и истории прозектуры*. Рига, 1970, т. 2, с. 410–418; Вīксна А. А. Воспитанник Тартуского университета профессор Роман Адельгейм (1881–1938) – основоположник патологической анатомии в Латвии. *Вопросы истории Тартуского университета*. Тарту, 1983, т. 15, с. 121–129.

Summary

The members of the German nature research Academy of Science Leopoldina (est. 1652) were 13 scientists connected to Latvia, including three representatives of the University of Latvia Faculty of Medicine teaching staff: pharmacologist Caesar Amsler (1881–1965), court physician Ferdinand Neureiter (1893–1945), and anatomical pathologist Roman Adelheim (1881–1938).

Keywords: *Academy Leopoldina, UL Faculty of Medicine.*